

Баглюк Ю.Б.,

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
економіки підприємства
Донецького національного університету

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: КАПІТАЛІЗАЦІЯ Й КОНКУРЕНЦІЯ

Проаналізовано стан страхового ринку України, розкрито сутність його капіталізації й конкуренції, розглянуто метод їх оцінювання. Виконано рейтингову оцінку страхових компаній за рівнем капіталізації. Сформульовано напрями поліпшення діяльності юридичних осіб на страховому ринку.

The state of insurance market in Ukraine is analyzed, the substance of its capitalization and competition is disclose and the method of their evaluation is considered. The rating estimation of insurance companies according to the level of their capitalization is done. Directions of improvement of companies' activity at the insurance market are formulated.

Ключові слова: страховий ринок, рейтингова оцінка, активи страхових компаній, капіталізація, конкуренція.

Ринкові перетворення у вітчизняній економіці кардинально змінили роль і місце страхового ринку в системі сучасних фінансових відносин. Водночас у нинішніх умовах роль страхової діяльності в Україні недооцінюється. Найбільш проблемним питанням є розробка науково обґрунтованого комплексу заходів зі створення повноцінного страхового ринку як об'єктивного атрибута ринкової економіки. Перспективи цього ринку залежать від ефективності розв'язання теоретичних і практичних проблем його розвитку й регулювання.

Система економічних відносин, соціальні перетворення та процеси ринкової трансформації української економіки потребують надійного захисту від різноманітних ризиків. Страхування є найефективнішим способом захисту майнових інтересів громадян і підприємств. Досвід розвинутих країн показав, що створення сучасної системи страхового захисту сприяє підвищенню ефективності відтворювального процесу та досягненню соціального благополуччя.

Питання розвитку страхового ринку перебувають у центрі наукових інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Причини виникнення страхових відносин висвітлено у працях представників різних напрямів економічної теорії: А. Сміта, Дж.М. Кейнса, А. Маршалла, Ф. Найта та ін.

Сучасний етап розвитку розподільних відносин пов'язаний із вивченням проблем розвитку страхового ринку та його регулювання в умовах ринкових перетворень. Серед вітчизняних і зарубіжних учених цим займалися В. Базилевич, Н. Внукова, С. Єрмасов, А. Завада, Я. Ліпчинський та ін. Разом із тим багато теоретичних і методологічних аспектів ринку страхових послуг та його державного регулювання досліджено недостатньо.

© Баглюк Ю.Б., 2012

Різноманіття аспектів страхування, актуальність пошуку нових підходів до розв'язання проблеми його ефективності, а також необхідність оцінки капіталізації й конкуренції на страховому ринку зумовили важливість проведення досліджень у цьому напрямі. Отже, метою статті є оцінка капіталізації й конкуренції на страховому ринку для визначення шляхів удосконалення страхової діяльності.

Розвиток українського страхового ринку супроводжується зростанням кількості профільних компаній. Так, на 01.01.2010 їх налічувалося 457 (проти 469 станом на 01.01.2008). Незважаючи на значну кількість зареєстрованих страхових компаній, реально на ринку працювало близько двохсот. При цьому надходження страхових премій лише 216 компаній сягнули 97,8 % сумарних надходжень, частка решти страховиків становила близько 2,2 %¹. У кризовому 2009 р. головною проблемою страхового ринку були масові банкрутства таких компаній.

Збільшення кількості страховиків свідчить про розвиток інфраструктури цього ринку та прибутковість даного виду діяльності. Попри значні витрати, пов'язані з відкриттям страхової компанії, та жорсткі вимоги до статутних фондів страховиків (не менше ніж 1 млн євро для тих, хто здійснює ризикові види страхування, та 1,5 млн євро для страхування життя), цей бізнес, як правило, протягом короткого періоду (від двох років) стає рентабельним. Показники діяльності страхового ринку наведені в табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка показників страхового ринку України в 2003—2010 рр.

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальна кількість страхових компаній	357	387	398	411	446	469	450	457
у т. ч. "non-life"	327	342	348	356	381	397	378	390
"life"	30	45	50	55	65	72	72	67
Валові страхові премії, млн грн	9 135,3	19 431,4	12 853,5	13 829,9	18 008,2	24 008,6	20 442,1	22 175,2
Валові страхові виплати, млн грн	860,6	1 540,3	7 482,8	2 599,6	4 213,0	7 050,7	6 737,2	6 104,6
Частка страхових виплат у страхових преміях, %	9,4	7,9	58,2	18,8	23,4	29,4	32,9	27,5
Відсоток валових страхових премій у ВВП, %	3,5	5,6	2,9	2,5	2,5	2,7	2,2	2,0
Частка страхових виплат у ВВП, %	9,4	7,9	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	0,5
Передано в перестраховання, млн грн	1 539,7	1 170,0	6 047,0	5 621,7	6 423,9	9 064,6	8 888,4	7 049,7
Сумарні активи страховиків, млн грн	10 457,4	20 012,8	20 920,1	23 995,0	32 213,0	41 930,5	41 970,1	45 234,6
Сформовані страхові резерви, млн грн	3 774,9	8 272,2	5 045,8	6 014,1	8 423,3	10 904,1	10 141,3	11 541,8
Обсяг сплачених статутних фондів, млн грн	3 523,9	5 514,5	6 641,0	8 391,2	10 633,6	13 206,4	14 876,0	—

Джерело: Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/>

¹ Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/>

Слід зазначити, що страхові премії за період 2003—2010 рр. зросли в 2,4, а страхові виплати — в 7,09 раза. У 2009 р., унаслідок фінансової кризи, обсяги страхових премій і виплат знизилися на 14,7 і 4,4 % відповідно. Примітно, що в 2010-му порівняно з 2009 р. ці показники дещо зросли, проте рівень 2008 р. (до кризи) досягнутий так і не був. За період, що розглядається, на 7,6 % зменшилися надходження валових страхових премій і на 13,4 % — страхові відшкодування.

Частка страхових премій у ВВП у 2010 р. знизилася до 2 % (у 2003 р. — 3,5 %), що свідчить про незначну роль страхування в економіці країни. У розвинутих країнах цей показник становить 8—12 %². Отже, в Україні рівень страхової культури та реальних доходів бізнесу й населення — головних споживачів страхового продукту — є недостатнім. Вітчизняні страхові компанії не повністю використовують свій потенціал як фінансового інституту, котрий акумулює кошти населення й підприємницьких структур та розміщує їх у процесі інвестиційної діяльності, беручи таким чином участь у перерозподілі ВВП (рис. 1).



Джерело: річні звіти Держфінпослуг (див. офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua>).

Рис. 1. Динаміка страхової діяльності протягом 2000—2010 рр.

Для страхового ринку України характерні значні коливання співвідношень страхових виплат і страхових премій. Наприклад, у 2003 р. таке співвідношення становило 9,4 %, у 2005 р. — 58,2 %, у кризовому 2009 р. — 32,9 %, у 2010 р. — 27,5 %. Це вказує на вкрай нестабільну ситуацію на ринку страхування. Та все ж даний показник не досягає рівня розвинутих країн, де він становить від 70 до 90 %.

² Самойловський А.Л. Страхування як чинник макроекономічної рівноваги та напрямки інтенсифікації ролі страхування в економіці країни // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — Вип. 1 (68). — С. 26.

Недостатня розвиненість вітчизняного страхового ринку доповнюється нерациональністю його структури. Показники надходження страхових платежів у 2010 р. свідчать про високий попит на добровільне страхування майна (89,97 %) і низький — на послуги зі страхування життя (4,09 %). Структурний дисбаланс на даному ринку вимагає втручання з боку держави, оскільки така ситуація суперечить основам функціонування страхових ринків країн як із розвинутою ринковою економікою, так і з трансформаційною.

В економічно розвинутих країнах світу найбільшу частку в структурі страхових премій становлять премії зі страхування життя (близько 60 %). Отже, такі країни орієнтовані на розвиток цього виду страхування, оскільки саме воно має практично невичерпний потенціал. Це означає, що населення спрямовує значну частину своїх коштів не на споживання, а на заощадження. Відповідно, постає потреба у фінансових інститутах, які забезпечують зберігання й примноження страхових коштів, — інвестиційних і пенсійних фондах, а також компаніях зі страхування життя. Саме тому в країнах, де рівень життя населення досить високий, цей вид страхування розвивається швидкими темпами. Зокрема, в Японії та Великобританії премії з такого страхування становлять близько 80 % усіх премій, у країнах Європи — в середньому 48,8 %³.

Конкурентний тиск на сегмент страхування життя в найближчій перспективі може створити діяльність іноземних страхових компаній, які відкривають в Україні дочірні підприємства. За даними Держфінпослуг, на кінець 2010 р. на ринку страхування було зареєстровано 115 компаній із іноземним капіталом⁴.

Для вітчизняного страхового ринку характерні також диспропорційна ринкова інфраструктура, слабкий розвиток брокерської системи, що вказує на закритий характер більшості страхових компаній. Тобто багато з них працюють із задалегідь визначеним колом клієнтів. Не створено в Україні й достатньої кількості спеціальних агентських контор. Агентські послуги, як правило, надаються окремими юридичними особами, зацікавленими в них, а також через систему філій страхових організацій.

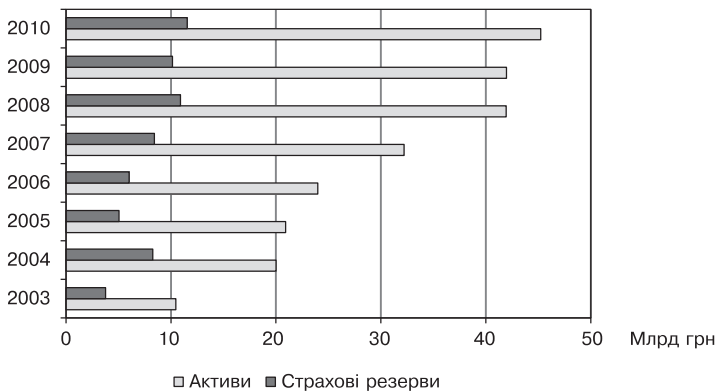
Ускладнює функціонування українського страхового ринку й невисока капіталізація. Вона визначається розміром активів і пасивів страхових компаній — головних складових фінансів страховика. Збільшення капіталізації свідчить про зміцнення позицій страхової компанії⁵. Як видно з рис. 2, капіталізація страхового ринку має тенденцію до зростання. Слід зазначити, що порівняно з іншими небанківськими фінансовими ринками ринок страхових послуг є найбільш капіталізованим.

Збільшення обсягів страхової діяльності стало одним із чинників зростання страхових резервів і активів. У 2010 р. сумарні активи страхових компаній

³ Страховий рейтинг “Insurance Top”: [Електр. ресурс]. — <http://www.insurancetop.com/>

⁴ Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/>

⁵ Внукова Н.М., Временко Л.С., Успенко С.І. Страхування: теорія та практика: Навч. посіб. — Х.: Бурун Книга, 2009. — С. 271.



Джерело: річні звіти Держфінпослуг (див. офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua>).

Рис. 2. Динаміка активів і страхових резервів страхових компаній України протягом 2003—2010 рр.

збільшилися проти 2005 р. майже в 2,2 раза. Водночас величина страхових резервів коливається впродовж усього досліджуваного періоду. Про реальні обсяги фінансування економіки України за рахунок страхових резервів свідчать дані щодо їх розміщення. Так, на 01.01.2010 в банках було розміщено 7 млрд грн, або 31,1 % всіх активів страхових компаній. Утім, великий відсоток страхових резервів у банках може призвести до втрати контролю над ними з боку профільних компаній та проблем із виплатою страхових відшкодувань.

Фінансова стабільність страхових компаній залежить також від діючої системи перестраховання. Не можна вважати страховика фінансово стійким і стабільним, якщо велика частина сформованих резервів передана в перестраховання. Попри в середньому невисоку частку таких активів (12,1 %), є декілька компаній, усі активи яких передано в перестраховання⁶.

Незважаючи на позитивні тенденції, рівень капіталізації вітчизняних страхових компаній залишається невисоким. Це не дає їм змоги брати на забезпечення крупні страхові ризики. Максимальна страхова сума за окремим об'єктом страхування, котра може утримуватися 409 (майже 90 %) національними страховиками, не перевищує 10 млн грн. Групування страхових компаній за обсягом ризиків, які вони можуть забезпечувати, наведено в табл. 2.

Розрахунок першого й дев'ятого децилів показав, що в 10 % найменш капіталізованих страхових компаній максимальний обсяг страхової суми об'єкта страхування на власному забезпеченні, тобто без участі перестраховальників, не перевищує 0,357 млн грн, а в 10 % найбільш капіталізованих страхових компаній її мінімальний обсяг становить 11,048 млн грн. Коефіцієнт децильної диференціації ($11,048 : 0,357 = 30,4$) свідчить про дуже високу нерівномірність розподілу

⁶ Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/>

Таблиця 2. Групування страхових компаній України за ступенем забезпечення ризиків у 2010 р.

Група	Максимальна страхова сума за окремим об'єктом страхування на власному забезпеченні страховика, млн грн	Число страховиків, од.	Кумулятивна кількість страховиків, од.
1	0,1—1,0	159	159
2	1,0—10,0	250	409
3	10,0—50,0	42	451
4	Понад 50	6	457

Джерело: розраховано за: Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2008 рік: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/>

страховиків за рівнем капіталізації. Зокрема, мінімальний обсяг забезпечення ризиків у 10 % найбільш капіталізованих страхових компаній у 30 разів перевищує максимальний обсяг забезпечення ризиків у 10 % найменш капіталізованих страховиків.

Для визначення найбільш капіталізованих і, відповідно, надійних страхових компаній проведено рейтингову оцінку лідерів даного ринку (табл. 3). Показниками, що найповніше характеризують капіталізацію страхових компаній, є сума страхових премій, обсяги активів страховиків, величина власного капіталу, обсяг сформованих страхових резервів та страхові виплати. Кожному показнику страхової компанії відведено місце або ранг: найкращому — перше місце, найгіршому — останнє. Ранги визначено за всіма показниками кожного страховика. Найвищий рейтинг виявлено для страхової компанії з найменшою сумою рангів, за якими виконано оцінку, останнє місце (ранг) посідає компанія з найбільшою їх сумою.

Як видно з табл. 3, в 2010 р. найбільш капіталізованими були страховики “Оранта”, “АХА Страхування” та “Лемма”, а найменший обсяг капіталу серед 20-ти найбільших компаній мали “Брокбізнес”, “Княжа”, “ВУСО” та “Просто-страхування”.

Конкуренція на ринку страхових послуг — це суперництво страхових компаній і брокерів за залучення клієнтів, мобілізацію грошових коштів до страхових фондів, вигідне їх інвестування та досягнення високих фінансових результатів. На думку Я. Ліпчинського, конкурентоспроможним вважається страховий ринок, на якому за відкритого доступу для іноземних конкурентів залишаються позитивні темпи залучення клієнтів національними страховими компаніями, ефективно використовуються акумульовані кошти та зберігаються високі фінансові результати⁷.

Рівень конкуренції на страховому ринку визначається передусім концентрацією страхового капіталу (страхових премій). Відомо, що концентрація й монополізм тісно пов'язані між собою. Але це зовсім не означає, що концентрація обов'язково призводить до появи фірми-монополіста або групи фірм-монополістів та виникнення олігополії.

⁷ Ліпчинський Я.О. Конкурентоспроможність сектору страхових послуг України // Економіка та держава. — 2007. — № 2. — С. 42.

Таблиця 3. Рейтингова оцінка провідних страхових компаній України за основними показниками капіталізації в 2010 р.

Страхова компанія	Сума страхових премій, тис. грн	Рейтинг	Активи, тис. грн	Рейтинг	Власний капітал, тис. грн	Рейтинг	Страхові резерви, тис. грн	Рейтинг	Страхові виплати, тис. грн	Рейтинг	Сума рангів
"Кремень"	1 265 379,4	1	627 776,5	7	594 307,3	5	249 956,4	7	—	20	40
"АХА Страхування"	721 989,0	2	818 272,0	5	436 707,0	6	299 926,0	4	336 402,0	1	18
"Оранта"	643 888,1	3	1 154 473,0	3	801 922,0	3	261 569,0	6	290 504,9	2	17
"Уніка"	528 320,3	4	392 334,0	11	105 633,0	17	311 274,0	3	221 043,1	5	40
"Провідна"	454 292,3	5	637 232,4	6	—	19	361 055,3	2	234 657,7	4	36
"ІНГО Україна"	437 235,8	6	479 612,0	10	226 337,8	9	435 409,4	1	192 990,2	6	32
Українська пожежно-страхова компанія	432 912,2	7	365 969,1	15	158 620,3	12	233 320,9	8	72 830,8	16	57
Українська страхова група	407 647,1	8	313 985,2	16	111 894,0	16	139 806,0	14	264 834,8	3	57
"Лемма"	388 999,9	9	1 546 367,0	1	1 103 683,0	2	266 046,0	5	136 066,4	9	26
"Княжа"	156 176,4	20	298 768,6	17	—	20	121 004,0	15	78 694,8	14	86
СГ "ТАС"	346 935,4	10	504 564,1	8	182 232,6	11	226 019,6	9	126 029,8	10	49
"АСКА"	290 774,7	11	379 707,0	13	294 257,0	8	155 221,0	13	120 093,9	11	57
"ПЗУ Україна"	277 987,4	12	497 220,4	9	295 996,8	7	167 776,0	11	103 911,0	12	52
"Дженералі Гарант"	273 622,0	13	371 270,0	14	154 820,0	13	162 811,0	12	162 227,0	8	61
"Універсальна"	249 011,2	14	387 742,3	12	182 249,4	10	193 132,0	10	86 678,6	13	60
"Брокбізнес"	214 264,6	15	215 451,0	18	114 391,0	15	98 486,0	16	68 985,2	17	81
"Аванте"	212 984,6	16	1 471 192,4	2	1 243 483,4	1	—	20	182 480,8	7	46
"Омега"	181 340,8	17	904 704,0	4	762 781,1	4	85 698,2	19	33 129,9	18	62
"ВУСО"	177 379,3	18	186 685,0	20	131 079,1	14	97 180,6	17	29 113,5	19	88
"Просто-страхування"	176 118,3	19	209 730,0	19	101 532,0	18	87 324,0	18	76 692,8	15	89

Джерело: розраховано за даними страхового рейтингу "Insurance Top": [Електр. ресурс]. — <http://www.insurancestop.com>.

У країнах із розвинутою ринковою економікою вже давно склалося дієве антимонопольне законодавство, на основі котрого регулюються процеси концентрації з метою запобігання появі монополістів. Наприклад, згідно з антимонопольним законодавством Німеччини, монополісне перебування фірми або групи підприємств на ринку виникає, якщо на одну страхову компанію припадає більше ніж $\frac{1}{3}$, на три — $\frac{1}{2}$, на п'ять і більше підприємств — понад $\frac{2}{3}$ всіх зібраних премій⁸.

Варто зауважити, що основну частину валових страхових премій на страховому ринку України акумулюють 50 компаній “non-life” (77,3 %) і 10 “life” (81,7 %). Отже, на вітчизняному страховому ринку домінують крупні компанії, а дрібні страховики практично не впливають на його стан. У вітчизняній статистиці донедавна використовувався тільки один показник ринкової концентрації — частка окремого підприємства на ринку (табл. 4).

Таблиця 4. Рівень концентрації страхового ринку в I півріччі 2011 р.

Страхові компанії	Страховання “life”		Страховання “non-life”	
	Премії, млн грн	Частка ринку, %	Премії, млн грн	Частка ринку, %
Топ 3	271,5	50,6	1 860,8	17,7
Топ 10	459,7	85,7	3 982,2	37,9
Топ 20	513,9	95,8	5 839,3	55,6
Топ 50	536,6	100,0	8 298,7	79,0
Топ 100	—	—	9 738,2	92,7
Топ 200	—	—	10 440,8	99,4

Джерело: Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/>

У статті оцінку рівня монополізму й конкуренції на ринку виконано з допомогою індексу Херфіндаля — Хіршмана (ННІ)⁹, котрий показує вплив крупних компаній на стан страхового ринку та розраховується як сума квадратів часток усіх страховиків, що діють на ринку:

$$\text{ННІ} = \sum_{i=1}^n d_i^2,$$

де n — кількість страхових компаній, які діють на ринку;

d_i — частка i -ї страхової компанії на ринку, %.

Межі індексу Херфіндаля — Хіршмана для страхового ринку офіційно не встановлені. Втім, чим нижче його значення, тим вищий рівень конкуренції та менш монополізований страховий ринок. Якщо ННІ менший за 1000, то має місце низька монополізація та досить висока конкуренція, значення індексу від

⁸ Ліпчинський Я.О. Конкурентоспроможність сектору страхових послуг України // Економіка та держава. — 2007. — № 2. — С. 44.

⁹ Завада А. Конкуренція в страхуванні: стан, проблеми, перспективи // Вісник Антимонопольного комітету України. — 2008. — № 4. — С. 4.

1000 до 1800 вказує на помірну, а понад 1800 — високу монополізацію та незначну конкуренцію на страховому ринку.

Як показали наші розрахунки, в Україні на ринку страхування життя в першому півріччі 2011 р. цей індекс становив 3912, що свідчить про високий рівень монополізації та незначну конкуренцію. Ситуація на ринку ризикових видів страхування істотно відрізняється — тут він дорівнював 1815, що вказує на практично помірну конкуренцію й монополізацію.

Таким чином, недостатній рівень капіталізації ринку, несприятливі умови для інвестування, відсутність надійних інвестиційних інструментів і державних гарантій під інвестиційні проекти, недосконалість податкового законодавства негативно впливають на інвестиційну привабливість страхового ринку України, а отже, стримують його розвиток. Для підвищення фінансової стабільності страховиків необхідно зосередити увагу контролюючих органів на збільшенні капіталізації даного ринку. Також страховикам варто подбати про підвищення ефективності використання активів і страхових резервів.

Оскільки в умовах ринкових відносин конкуренція на цьому ринку зростає, клієнти страховиків бажають мати справу з надійною і стабільною страховою компанією. Зробити правильний вибір дають змогу порівняльний аналіз і рейтингова оцінка страхових компаній за основними показниками їхньої діяльності.

Разом із тим задовільні кількісні показники не повною мірою характеризують стан конкуренції, оскільки існують певні ніші, де вибір споживача обмежується. Це стосується, наприклад, нав'язування власникам автотранспортних засобів послуг страхування в місцях реєстрації транспортних засобів і проведення їх технічного огляду. Істотний негативний вплив на конкуренцію справляє також демпінг, уведення споживачів у оману щодо якості страхових продуктів, приховування від них інформації щодо надійності страховика, незбалансоване й нестабільне співвідношення страхових премій і виплат.